

РЕЯ ГАЛАНАКІ

ЖИТТЯ ІЗМАЇЛА ФЕРИКА-ПАШІ

ШИП У СЕРЦЕ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2020

Частина перша

РОКИ В ЄГИПТІ — МІФ

Розділ перший

Хлопчик подумав, що ключ міг би знову потрапити в замковий отвір, і, потрапляючи туди з м'яким металевим звуком, описати життя як певну послідовність. Якби турки з єгиптянами не спалили його селище. Якби їхня кіннота разом відійшла з плато і залишила непризвольяще прохід, який ніхто не охороняв тоді і не спинив її атаку на досі нездоланий край. Якби Христос, слухаючи молитви, не зважав на приховані гріхи, що юрмилися за гріхами визнаними. Якби, врешті-решт, божества та духи печер приєднали свої благання до молитов святих у церквах.

Почув, як його гукає мати біля входу до печери. Світло розтинало її тіло, креслячи скісну лінію від блакиті неба до зелені мохів, що вкрили каміння біля входу. Він відчув, що її голос теж є наче скісна лінія, свіжа, небесна, що відірвалася від її тіла, аби, вийнувши вниз, опинитися біля нього там, де починалася пільма. Вона була чорніша за обвуглені дрова домашнього вогнища. У пільмі не було жодного руху; рука на веретені відмовлялася скручувати пальці, рука на вуздечці відмовлялася розслабити зап'ясток, рука старшого брата прикипіла до яблук. Тут пахощі від яблук зникали. Не долинав шелест дерева чи голос живого створіння. Ані вереск ворогів. Темрява проковтнула і ключ від домівки.

Він ступив до покоїв, зведених без майстрів. Там нескінчений ряд колон поволі сочився жаданням довершеної форми і тому набував будь-якої з тих, що виринають у пам'яті. Хлопець висвітив свічею нерухомі руки на веретені, на вуздечці, на яблуках. Подумав, що, якби мав більше свічок, він міг би світлом надати певного вигляду хатнім звукам та пахощам. Повільно він подався вперед поміж сталагмітів, що й самі почали пришвидшуватися, чекаючи на доторк сталактитів. Його рух став відбиватися блідим пунктиром на схожій за кольором на бджолині стільники гірській породі. Доторкнувся до одного виступу і відчув прохолоду якогось овочу з їхнього садка на самому світанку. Подумав, якщо він може торкатися чогось із садка, то навкруги нього зараз не самі чари. Але це знов не було чимось знайомим. Подумав, може дорослі мали рацію, коли забороняли малим дітям заходити до печер? І він корився тій забороні в німому очікуванні чогось.

Ставало холодно. Він чув, як довкола падали важкі краплини. Шум від крапання зростав наче гудіння бджолиного рою. Згадав розмови, що колись в печері було повно бджіл, але ніхто ніколи їх тут не бачив. Мовив до себе, може, це гудіння через неприродно посилений звук слів тих, хто юрмився перед входом, охоплений жахом перед турками? Чоловіки подалися в гори, які оточували плато, і перед входом були самі жінки, діти, старі люди та худоба, яку встигли забрати із собою. Далі в печеру, однак, вони не пішли, бо темрява їх лякала не менше ворога за спинами. Від пращурів вони дістали в спадок тривогу, а що, як усе, про що вони чули раніше, що вони уявляли, потім обмірковуючи почуте, як потайне життя землі, ставало на заваді їхнього грішного тіла, яке хотіло перетнути межу печери, а та раптово перетворювалася на браму пекла.

Такою малювали на іконах пекельну пітьму ті, хто ніколи не називав свого імені, наче і це вважалося переступом. І все, що відбувалося там, у пітьмі, нині могло чинитися ворогами тут.

Хлопець зник поміж тих незмальовуваних та заборонених образів, які в дорослому віці зринали в його пам'яті як мука розуму, підкорена, втім, тією насолодою, яку дає допитливість. Часто він сприймав її як найсильніше виражену згадку з того — ще до полону — його життя, але потім відкинув її, адже не міг домалювати напівзабуті обличчя своїх родичів, м'яко спинити забуття, що невмолимо наближалося до всього цього. Чого він так і не зміг забути, так це того, що зайшовши до печери, подумав собі, що йому не слід боятися. Пізніше, певно, він знайшов би виправдання, оскільки той жах кожної осені набрякав у яблуках, що росли на рівнині. І, певно, знайшов би сліди жаху у всьому невідомому, яке ніколи до того він не бачив у вигляді малюнка, що у такий спосіб скидалося на гріх, позбавлений тілесної форми. Чим іще могло бути позеленіле від вологості лезо, яке він знайшов у печері? Його форма не нагадувала йому жоден зі знайомих християнських чи мусульманських ножів. Ніколи в житті він не витягав знайденого леза з розшитих шат османського паші, вважаючи, що, скоріш за все, це зброя належала янголу якоїсь невідомої релігії, який накреслив його долю на траєкторії ножів. Адже подальші події відбувалися настільки блискавично, у такий жорстокий спосіб, що пояснити їх за допомогою інших аргументів було неможливо.

Він почув гелгіт ворогів та зойки жінок, що лунали біля входу. Йому здалося, що всі ті крики виходили з грудей його матері і схотів був кинутися та пригорнутися до

тих єдиних в світі грудей, але раптом спіткнувся й випустив із рук свічу. Намагаючись знайти шлях у темряві, він побачив якійсь червонуватий відблиск і злякався, що замість виходу, він занурюється в печеру ще глибше. Йому пригадалися історії про червоне мерехтіння в глибині печери і тлумачення: багрянець прадавніх пологів, кров породілля, полум'я з-під котлів, де гріється вода¹... Хлопець осінив себе хресним знаменням, щоб прогнати диявольське немовля, і продовжив рухатися до блисків. Наближаючись, він побачив, що відблискувало багаття, яке вороги розіклали перед входом... Між вогняних язиків виринула мати в розірваній сорочці, з розпущеним волоссям. Вона тягла за руку його старшого брата. Її безумний погляд промайнув по обличчю меншого і безпорадно втупився в непроглядну темряву. Нарешті вона побачила, як його фігура проступає на чорному фоні, і, впізнавши, вигукнула його ім'я кілька разів і кинулася схопити в обійми.

Ізмаїл Ферик-паша пізніше пригадував, як той подвійний оклик матері пролунав міддю, адже, ніби сурма, що грає відбій, він позначав завершення його першого життя та початок другого, що стало дуже передчасним і набагато жорстокішим за дорослішання. А потім пригадував, що дитина, яка знепритомніла в обіймах іновірної матері, заснула тим чудовим смертельним сном, яким лише дітям дано насолоджуватися. І що та сама його мати тоді піднеслася над колом людським і в одну мить знов зачала, виносила, народила та вигодувала свого другого сина. І він вийшов з печери із заломленими назад рука-

¹ Згідно з античними переказами, саме на Криті знаходилася Диктейська печера, в якій Рея привела на світ та переховувала Зевса від його батька Кроноса.

ми, зв'язаний міцно мотузком і почав нове життя як полонений. Певно, інакше він і не пережив би те випробування, якби не відчував, що вже є мертвим. Логіку його міркувань посилювало те, що він був хлопцем, а, отже, маленьким чоловіком, відтак його законним місцем було лежати на площі поміж трупів забитих чоловіків, поруч зі своїм батьком. І, зрештою, було геть не випадковим те, що він накликав на себе переміни власної долі, ступивши у вирішальну мить до тієї забороненої печери.

Першим, що побачили очі новонародженого, була рівнина; і, попри те, що цей образ був старим і тривким, як і його пам'ять, він видався хлопцеві одночасно і знайомим, і новим. Високі кам'яні дуби та велика смоківниця обрамляли його зневолені мотузком руки та вільні очі. Він побачив перед собою невелику улоговину та злам хребта навпроти, який ховав вхід до печери, і зауважив, як наївно природа захистила підземелля і як мудро — давні люди у витворах своєї уяви. Два падальника пролетіли над головою в'язня і, зробивши коло, спланерували до рівнини. Він стежив за ними поглядом, захоплюючи очима круглий диск розлогих полів. Від венеціанських зрошувальних каналів, що розділяли землю на великі коричневі квадрати, віяло гармонійним спокоєм осінніх безкровних робіт так, наче над ними пройшов янгол смерті. Насіяних трав не було видно обабіч рівчаків із водою, але яблука звисали з віття розсаджених рядами яблунь краплями крові в осінній літанії. Кам'яний вінець гір, поволі розм'якшуючи схили, затягав вузол горизонту. У поле зору потрапили села, розкидані то там, то тут по лінії, де рівнина набігала на підніжжя гір, і на мить він побачив усе таким, яким і знав. Одразу потому помітив полум'я,

що охоплювало будинки та дерева, обертаючи мрію на поразку. Побачив порубані тіла на площі і налічив полонених — десь більше чотирьох сотень — жінок, дітей, роззброєних чоловіків. Окремо стояли захоплена худоба та інші трофеї.

Перевів погляд від пожеж і глянув собі під ноги на землю: каміння і трохи сухого ґрунту. Хасан-паша, завойовник критської рівнини та зять намісника Єгипту Мухаммеда Алі¹, повертався до Хандака² по випаленій сонцем землі переможцем. Кінь разом із вершником з такої відстані видавалися не більшими за розміром від метелика, що рвучко рухається в повітрі. Побачив, як чимось наляканий кінь раптово скидає наїзника. Хлопець підняв загиблого вершника, обережно тримаючи за поли червоних шат, що майорили, мов крила на вітру, і одразу перелякано відкинув від себе. Обличчя завойовника нагадувало йому власне обличчя.

Кілька днів потому османи знайшли на землі труп Хасана-паші, який помер, впавши з коня, що несподівано сахнувся, наляканий бозна-чим, і таємно перенесли до Хандака, побоюючись, що звістка про його наглу смерть може зміцнити дух переможених.

Розділ другий

Потім, у Єгипті, Ізмаїл Ферик-паша розмірковував, що, певно, пережити по-справжньому емоції тієї миті — в природі того, хто помер і одразу ж народився вдруге. Багато років він зберігав доторк при-

¹ Легендарний правитель Єгипту, що після довгого протистояння із султаном виборов незалежність країни від Оттоманської Порти. Як і Ізмаїл, Мухаммед Алі був сиротою, і його першою батьківщиною теж була Греція. Про життя першого хедива Єгипту авторка розповідає далі по тексту.

² Арабська назва міста Іраклію.

ЗМІСТ

Переднє слово.....	3
Частина перша	
РОКИ В ЄГИПТІ — МІФ.....	5
Розділ перший.....	5
Розділ другий.....	10
Розділ третій.....	17
Розділ четвертий.....	28
Розділ п'ятий.....	40
Розділ шостий.....	50
Частина друга	
ДНІ ВОРОТТЯ ТА ІСТОРІЇ.....	68
Розділ перший.....	68
Розділ другий.....	90
Розділ третій.....	100
Розділ четвертий.....	113
Розділ п'ятий.....	120
Розділ шостий.....	132
Розділ сьомий.....	137
ЕПІМІФІЙ.....	147
Додаток.....	161